

Blauwe breedscheenjuffer

zoek door de Vlinderstichting en Staatsbosbeheer wordt de populatie geschat op 1.400 dieren en zou hiermee tot de grootste van Nederland behoren. In kanalen en stadsvijvers verspreid in het Veenkoloniale landschap en in petgatencomplexen in het ZWK zijn ook nog populaties van de Groene glazenmaker aanwezig.

In deze laagveengebieden komen ook Vroege glazenmaker, Glassnijder en Gevlekte witsnuitlibel voor. Afhankelijk van de mate en samenstelling van het kwelwater kan een zeer gevarieerde libellenfauna aanwezig zijn. Een goed voorbeeld hiervan is de Baggerputten bij Slochteren.

In het Zuidelijk Westerkwartier en in Appelbergen, Smeerling en Sellingen is vanaf 1700 stelselmatig hoogveen ontgonnen. Wat resteert zijn dobben met een voedselarme waterkwaliteit. In de geïsoleerde watertjes met veenmos komt onder zure omstandigheden de Venglazenmaker, Koraaljuffer en Venwitsnuitlibel voor. Is enige invloed van mineraalrijk grondwater

merkbaar dan is de Maanwaterjuffer aanwezig. Andere soorten die hier voorkomen zijn Smaragdlibel, Tenger pantserjuffer en Tangpantserjuffer.

In het noordelijk kleigebied komen de gebruikelijke soorten voor als Lantaarntje, Steenrode heidelibel en Paardebijter en Keizerlibel. Toch kunnen hier ook onverwachts populaties voorkomen van de Vuurjuffer en de Groene glazenmaker. Door opspuiten van zand in het Eemshavengebied is hier een apart milieu ontstaan dat afwijkt van het omgevende kleigebied. Op dezelfde manier wijkt ook het Lauwersmeer af. Alleen is dit op een natuurlijke wijze ontstaan door opslibbing en afzetting van zand.

Tenslotte

Bij deze is een ieder uitgenodigd om met eigen ogen te zien dat Groningen meer is dan plat, open en klei. Voor overnachting zijn fantastische gelegenheden als bed & breakfast bij de boer of in een van de kamers in de historische borgen. Vergeet na afloop niet de waarnemingen door te geven aan de Vlinderstichting.

Kijk ook eens op <http://groningen.libellen.nl/>

Bas van de Wetering

Vlinder en Libellenwerkgroep Groningen Stad en Ommeland

Ontwikkelingen van laagveenlibellen in Flevoland

Inleiding

De provincie Flevoland is in het kader van het provinciale soortenbeleid in 2004 gestart met het project "Waternetwerken in de Oostrand". Doel van project is het creëren van nieuw habitat voor watergebonden dier- en plantensoorten (van de Water, 2007). Sinds 2003 zijn hiervoor aan de oostrand van Flevoland ongeveer 22 nieuwe waterpartijen aangelegd en enkele bestaande watergangen omgelegd (Wijma, 2007).

In 2004 heeft De Vlinderstichting in het kader van dit project onderzoek gedaan naar het voorkomen van libellen in de oostrand van Flevoland. Het doel van deze inventarisatie was om te achterhalen wat de actuele situatie is van de libellenfauna. De belangrijkste conclusie uit het verschenen eindrapport is dat één van de potenties voor de provincie Flevoland ligt in de ontwikkeling van laagveenachtige wateren. Hierdoor zou de provincie een belangrijke verbindende schakel kunnen gaan vormen tussen de laagveengebieden in noord en midden Nederland (Groenendijk et al., 2006).

De KNNV Lelystad is dit jaar, in eerste instantie los van bovenstaand initiatief, gestart met een project om de vlinder-, libellen- en sprinkhaanfauna van de provincie in kaart te brengen (Colijn & Boinck, 2007; www.redcube.nl/~colijn/ [in voorbereiding]). Binnen de afdeling was al veel kennis aanwezig over de verspreiding van betreffende diergroepen in en om Lelystad maar gegevens buiten "het Lelystadse" waren tot nu toe schaars. Het toetreden van Gerard Eggens tot de groep heeft veel nieuwe gegevens opgeleverd uit de natuurgebieden in de Noordoostpolder.

Op dit moment hebben alle bovenstaande groepen, evenals de European Invertebrate Survey – Nederland (EIS-NL), elkaar gevonden en wordt intensief samengewerkt. Voor wat betreft de inventarisatie van laagveenlibellen is de nadruk komen te liggen op het volgen van de ontwikkelingen in de gebieden waarin bovengenoemd project loopt. In dit artikel beschrijven we de huidige situatie van deze libellen in Flevoland. De beschrijving is gebaseerd op de nog niet gepubliceerde eigen waarnemingen van dit jaar aangevuld met data uit het Landelijk libellenbestand van de NVL/Vlinderstichting/EIS-Nederland (2007).

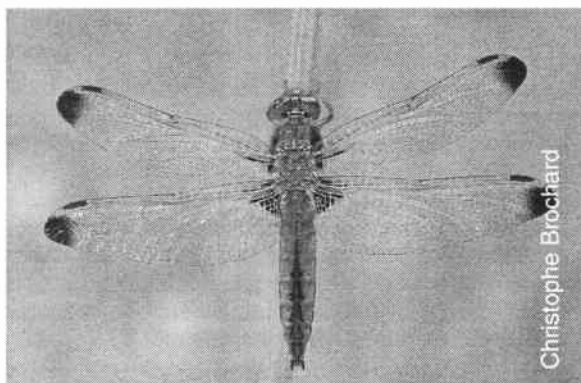
Laagveenlibellen

De top 10 van libellen die aangetroffen worden in laagveengebieden is door de Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie (NVL) als volgt vastgesteld (NVL, 2002):

1. lantaarntje (*Ischnura elegans*)
2. gewone oeverlibel (*Orthetrum cancellatum*),
3. grote roodoogjuffer (*Erythromma najas*)
4. variabele waterjuffer (*Coenagrion pulchellum*),
5. paardenbijter (*Aeshna mixta*)
6. kleine roodoogjuffer (*Erythromma viridulum*)
7. bloedrode heidelibel (*Sympetrum sanguineum*),
8. bruine glazenmaker (*Aeshna grandis*),
9. houtpantserjuffer (*Lestes viridis*),
10. steenrode heidelibel (*Sympetrum vulgatum*),

Van deze soorten is een aantal significant meer aanwezig in laagveengebieden dan in ander habitat. Dit geldt ook voor wat minder talrijke soorten zoals vroege glazenmaker (*Aeshna isocetes*), glassnijder (*Brachytron pratense*) en smaragdlibel (*Cordulia aenea*). Verder zijn ook de zeldzamere groene glazenmaker (*Aeshna viridis*), gevlekte witsnuitlibel (*Leucorrhinia pectoralis*), bruine korenbout (*Libellula fulva*) en noordse winterjuffer (*Sympecma paedisca*) kenmerkend voor dit leefgebied.

De eerste soorten die aanwezig zijn in jonge verlandingsstadia zijn glassnijder, vroege glazenmaker, lantaarntje en variabele waterjuffer. Zij vinden hun leefgebied in laagveenwateren met een rijke oeverbegroeiing. In de tweede fase, waarin de verlanding echt op gang begint te komen met een gevarieerde flora van drijvende en ondergedoken waterplanten, verschijnen vervolgens ook roodoogjuffers, vuurjuffer (*Pyrrhosoma nymphula*), viervlek (*Libellula quadrimaculata*) en smaragdlibel. Verdere verlanding leidt tot een stadium waarin krabbescheer (*Stratiotes aloides*) de waterflora kan gaan domineren en soorten als bruine korenbout, noordse winterjuffer, groene glazenmaker en gevlekte witsnuitlibel zich vestigen.

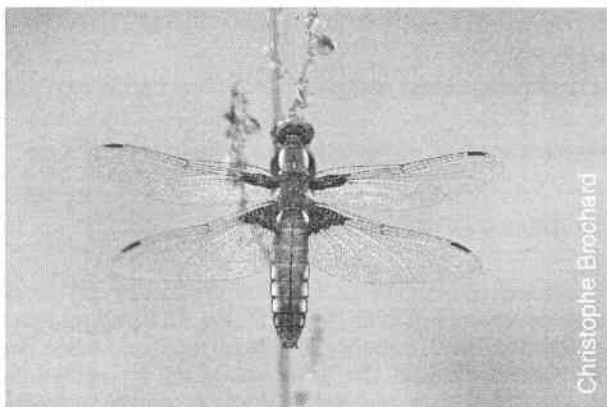

Vrouwje Bruine korenbout (*Libellula fulva*)

De huidige situatie in Flevoland

De meeste nieuw gegraven waterpartijen zijn nog te jong en bieden in het algemeen te weinig beschutting voor libellen. Hier vliegen vooral pioniersoorten als gewone oeverlibel, platbuik en op sommige locaties zwervende heidelibel. Bij de als eerste aangelegde poelen wordt echter een ontwikkeling richting een meer gevarieerde vegetatie zichtbaar. Daar kunnen reeds soorten als viervlek en vuurjuffer worden aangetroffen.

Langs randen van niet stromende, ondiepe en niet te grote waterpartijen wordt laagveen gevormd. Jonge verlandingsstadia en een begin van veenvorming worden op veel plaatsen in het waterrijke Flevoland aangetroffen. Soorten als glassnijder, vroege glazenmaker, lantaarntje en variabele waterjuffer zijn hier dan ook vrij algemene soorten. Een potentieel rijk gebied als de Oostvaardersplassen is mogelijk vanwege het hoofdzakelijk op vogels en grote grazers gerichte beheer helaas arm aan laagveenlibellen. Ook de relatief hoge saliniteit, de bodem en eutrofiëring staan waarschijnlijk een serieuze vestiging van laagveensoorten in de weg (Groenendijk, Kalkman, Reinhold & de Vries, pers. comm.; zie ook bijvoorbeeld Witte & Groenendijk, 1999). Alleen in de luwte van de bossen aan de rand van het gebied kunnen algemene soorten in lagere dichtheden worden aangetroffen. Inventarisaties in het zuidwesten van de provincie lijken er op te wijzen dat kolonisatie van de provincie vanuit het zuidwestelijk Nederlands laagveengebied niet, dan wel minimaal, voorkomt.

Vrouwje platbuik (*Libellula depressa*)

De twee natuurgebieden waarin het proces van natuurlijke successie het verst lijkt te zijn gevorderd zijn het Voorsterbos en Harderbos. In beide gebieden is het stadium bereikt waarin krabbescheer voorkomt. De dichtheden in met name het Waterloopbos, het deel van het Voorsterbos waar vroeger het Waterloopkundig Laboratorium gevestigd was, zijn enorm hoog. Hier vliegen alle soorten laagveenlibellen van de tweede fase van verlanding zoals de roodoogjuffers, vuurjuffer, viervlek en smaragdlibel. Ook zwervers van het krabbescheerstadium zoals bruine korenbout en gevlekte witsnuitlibel zijn hier dit jaar in redelijke aantallen

waargenomen. Een vergelijkbare situatie kan worden aangetroffen in de wateren van het Harderbos. De

totale aantallen en de dichtheden zijn daar echter lager.

Historische veengronden worden in Flevoland alleen aangetroffen in het Kuinderbos, delen van Schokland, het Urkerbos en het Abbertbos alsmede langs een smalle kuststrook in het Hulkesteinse bos (Stiboka, 1975). Van deze gebieden is het Kuinderbos ongetwijfeld het rijkste laagveenlibellengebied in de provincie. In de verschillende wateren van het vrijwel aan de Weerribben grenzende bos hebben we dit seizoen populaties van alle Nederlandse laagveenspecialisten uitgezonderd de groene glazenmaker mogen aantreffen.

De populatie bij de Kuinderplas van de ernstig bedreigde noordse winterjuffer is inmiddels al geruime tijd bekend en ook dit jaar al waargenomen. Dit seizoen hebben we populaties van enkele andere laagveenlibellen aan de Flevolandse lijst van Rode-Lijst soorten kunnen toevoegen. De meest spectaculaire ontdekking was de vondst van de eerste populatie gevlekte witsnuiten voor Flevoland. Het voortplantingsgebied bestaat uit een ringvormig tien meter breed water dat zeer rijk is aan oever- en waterplanten en waarvan circa tweederde in de luwte ligt van het omliggende bos. In hetzelfde terrein werden paringen en eiafzet waargenomen van bruine korenbouten. Mede gezien het feit dat Gerard Eggens al enige jaren inventariseert in deze terreinen gaan we er van uit dat dit daadwerkelijk het eerste jaar is dat deze respectievelijk bedreigde en kwetsbare soorten zich hebben gevestigd in de provincie.

Conclusie en toekomst

De Flevolandse laagveenlibellenfauna ontwikkelt zich op het ogenblik in een vrij snel tempo. De kolonisatie lijkt zich in een noordoost-zuidwestelijke richting te voltrekken met het Kuinderbos, het Voorsterbos en het Harderbos als huidige hotspots. Eerstgenoemd gebied herbergt inmiddels populaties van bijna alle laagveensoorten. Alleen de groene glazenmaker is afwezig. Deze zal zich hier naar verwachting ook (nog) niet vestigen omdat het voorkomen strikt gebonden is aan de aanwezigheid van krabbescheer, een plant die vooralsnog ontbreekt in de wateren van het Kuinderbos. Verwacht wordt dat binnen niet al te lange tijd ook Voorsterbos en Harderbos gekoloniseerd gaan worden door gevlekte witsnuitlibel en bruine korenbout. De groene glazenmaker is in deze gebieden ook zeker kandidaat voor nieuwe vestigingen. Bij een goed beheer kunnen de nieuw aangelegde waterpartijen in de toekomst een belangrijke verbindende schakel gaan vormen in de keten van huidige hotspots van Weerribben naar Naardermeer en Vechtplassen.

Dank

Onze zeer grote dank gaat allereerst uit naar alle mensen die hun libellenwaarnemingen aan ons doorgeven. Verder willen we Dick Groenendijk en Henk de Vries van De Vlinderstichting, Vincent Kalkman en Roy Kleukers van EIS-NL, Edzard van de Water van de Provincie Flevoland, Johan van 't Bosch van de NVL en onze KNNV-voorzitter Jeroen Reinhold hartelijk bedanken voor alle overige medewerking en assistentie. Tenslotte een woord van dank aan de terreinbeheerders die ons toegang verlenen tot hun natuurgebieden.

Ed Colijn, Frank Böinck, Gerard Eggens en Ico Hoogendoorn

Colijn, E. & F. Böinck, 2007, De libellen, dagvlinders en sprinkhanen van de provincie Flevoland (projectbeschrijving) KNNV Lelystad, Lelystad, 7 p.

Groenendijk, D., T. Termaat & H. de Vries, 2006, Libellen in de oostrand van Flevoland: actuele situatie, potenties en maatregelen Rapport VS2005.030, De Vlinderstichting, Wageningen, 23 p.

Landelijk libellenbestand NVL/Vlinderstichting/EIS-Nederland, 2007, "Verspreiding van libellen in Flevoland in de periodes 1990-2001 en 2002-2006" EIS-Nederland, Leiden, 18 p.

Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie, 2002 Nederlandse Fauna deel 4: De Nederlandse libellen (Odonata) Naturalis, Leiden, KNNV Uitgeverij, Utrecht en EIS-Nederland, Leiden, 440 p.

Stiboka, 1975, Bodemkaart van Nederland schaal 1:50000, Stichting voor Bodemkartering, Wageningen
van de Water, E., 2007, Onderzoek naar het voorkomen van strikt beschermde soorten in Flevoland, De Grauwe Gans 7-2 (in druk)

Wijma, M., 2007, De Oostrand van Flevoland: van bos naar natte natuur, Vakblad Natuur Bos Landschap 4 (2): 24 -25

Witte, R.H. & D. Groenendijk, 1999, Voorkomen van libellenlarven in de Nederlandse delta in relatie tot de

Groene glazenmaker in het nauw in de Veenkoloniën

In Brachytron jaargang 7(2), december 2003 schreef ik een artikel over twee schemervluchten van een populatie Groene glazenmakers bij het Kalkwijksterdiep (gemeente Veendam) in de jaren '60 en '70. Jammer genoeg eindigde het artikel met de mededeling dat deze grote populatie, en de bijbehorende Krabbescheer, enige jaren later verloren is gegaan door werkzaamheden aan het Kalkwijksterdiep. Op deze plek groeit momenteel nog steeds geen krabbescheer, dus de Groene glazenmaker is ook niet aanwezig. Wel zijn enkele individuen (zowel mannetjes als vrouwtjes) in de directe omgeving aangetroffen. Via waarneming.nl bleek dat er in de Veenkoloniën meerdere waarnemingen waren gedaan van Groene glazenmaker. De meest waarschijnlijke voortplantingsgebieden zijn: Het Grevelingen kanaal, het Kieldiep en het Westerdiep. In deze kanalen zijn de laatste jaren uitgebreide Krabbescheer vegetaties ontstaan.